

De hervorming in 1580 in Eemnes.

Antwoorden en nieuwe vragen.

Jan Out

Lang heb ik gezocht naar de wijze waarop in Eemnes de hervorming in 1580 gestalte kreeg. Onlangs verscheen er een publicatie in het tijdschrift Oud-Utrecht, dat een andere kijk geeft op de tot nu toe veronderstelde invoering van de Reformatie.¹⁾

Nadat op 18 juni 1580 de Staten van Utrecht formeel besloten hadden om de openbare uitoefening van de rooms-katholieke godsdienst te verbieden, was er nog lang sprake van "papistische" misbruiken. Zo werd de katholieke eredienst met de bediening van de sacramenten nog lang uitgeoefend. De liberale opvattingen van de Staten zorgden voor een "Utrechtse kerkorde", die mild-

reformatoerisch van karakter was. De Staten wilden zoveel mogelijk mensen een onderdak geven binnen de nieuwe protestantse kerk. Dit evenwel tot ergernis van meer radikaal gezinden, die de oude vertrouwde katholieke gebruiken zo snel mogelijk wilden afschaffen.

In Eemnes-Buiten was Dirk Rijxssen al sinds 1567 pastoor. Het kerkgebouw was in 1580 niet beschikbaar, want in 1574 was het door de Spaanse troepen in brand gestoken. Men kerkte in de school, die er vlak naast stond. In het begin had Dirk de vernieuwingen in de eredienst wel zien zitten. In de getuigenissen van rond 1601, waarover zo meer, wordt gezegd: "Tot Eemnes staat een paep, diewelcke weleer scheen hem te willen begeven tot die Reformatie. Maer daarna dat teruggestelt hebbende, blijft een paep. Houdt in alles den pausdom...."

We waren oorspronkelijk in de veronderstelling, dat de pastoor met zijn be-minde gelovigen gezamenlijk overge-

Een schuilkerkaltaar uit Laren, verborgen in een openslaande kast. De priester op de voorgrond in vol ornaat, is onwerkelijk. In zijn hand heeft hij een kaarsenaansteker. Het vrouwtje aan de andere kant is gekleed in Laarder dracht. Deze opstelling was vroeger te zien in het Goois Museum te Hilversum

gaan waren naar de nieuwe religie. Dat werd ook lang van Huizen verteld. Maar zowel in Huizen als in Eemnes blijkt dat niet juist te zijn.

De particuliere synoden van Noord- en Zuid Holland waren nogal ongerust over de trage en afwijkende gang van zaken in het gewest Utrecht. In 1601 besloten ze om gezamenlijk een onderzoek te doen naar de toestand in Utrecht. Men benoemde hiertoe twee gedeputeerden. Deze gingen niet zelf op pad, maar zij verzamelden getuigenissen. De kladnotities van de gedeputeerden en de brieven van contactpersonen zijn in het Nationaal Archief in Den Haag bewaard gebleven (Oud-Synodaal Archief, inv. nr 414).

We zien over Eemnes een aantal anonieme getuigenissen, naast die van een zekere Vincent Vincentsz Lambrecht, Gerardus Blockhoven, Hendrick ten Brinck en Johannes Ursinus. Wie waren die getuigen en waarom legden zij getuigenis af?

Van Lambrecht, een lidmaat van een Utrechtse kerkelijke gemeente, is bekend dat hij oprecht bezorgd was over de kerkelijke toestand, vooral op het platteland. Ursinus was een door de Staten ontslagen predikant, die daarvoor zijn gram wilde halen. Blockhoven was eveneens predikant. Hij had conflicten met zijn medepredikanten en werd uiteindelijk ontslagen vanwege seksuele handelingen met zijn dienstmeisje. Na spijtbetuiing kon hij later weer een aanstelling krijgen. De motivatie om te getuigen was dus divers!

Uit de getuigenissen van omstreeks 1601/1602 wordt over de Eemnesser pastoor het volgende gezegd:

- Pastoor Dirk Rijxssen, dan al 33 jaar pastoor van Eemnes, is tevens secretaris van de beide Eemnessen. Dit vanwege het wegvallen van zijn inkomsten, “daer hij als pastoor of geseten (afgezet?) wordt”.
- Hij doopt op in het geheim “op paapse wijze”, trouwt en begraaft. Voor deze diensten vraagt hij een vergoeding. In zijn huis hoort hij de biecht.
- Met Pasen waren er 1800 mensen, die de communie ontvingen, zo vertelde hij trots, toen hij een herberg in Naarden bezocht.
- Ondanks de vermaningen van de visitator namens de Staten, Gerardus Blokhoven, blijft hij Rome trouw en spot hij met de nieuwe religie.

Uit een onbekende getuigenis blijkt ook, dat de pastoor ook de katholieke kinderen van omliggende plaatsen in het Gooi doopt. De “Roomse ceremoniën” worden volgens hem waarschijnlijk “achter beslotene dueren” beoefend. Ook het aantal communicanten met de Paasvieringen wijst op gelovigen van buiten de parochie!

Waarschijnlijk is pastoor Rijxssen in 1603 naar Amersfoort vertrokken, want een andere getuige meldt, dat de “olden paep” wel 36 jaar in Eemnes is geweest. Overigens noemt deze getuige hem Cornelis Rijckens en vermeldt hij ook, dat de pastoor uit Amersfoort komt. Het zou dus kunnen zijn, dat de pastoor tot 1603 hier is geweest.

In 1605 wordt Hendrik Martensz van der Pol predikant in Eemnes. Het jaar daarop meldt hij in de gewestelijke synode, dat hij een gehoor heeft van zo'n 200 personen, die evenwel de psalmen nog niet kennen en ook nog nooit het Avondmaal hebben gehouden. Was dit toch nog het gevolg van de invloed van de vorige pastoor? De Binnendijkers gaven Hendrik Martensz van der Pol helemaal geen toestemming om hun kerk te betreden! Hij moest eerst maar eens zijn "commissie (aanstelling) van de Staten van Utrecht" laten zien.

Volgens Van der Pol was de secretaris daar een gewezen priester, die er de kinderen doopte. Was deze de opvolger van Dirk Rijxssen? En was de functie van secretaris een verkapte manier om een priester te kunnen bekostigen? De predikant meldt ook, dat de katholieken bezocht werden door priesters uit Blaricum en Hilversum.

Pas in 1612 kreeg hij van de Staten van Utrecht de opdracht om ook de gereformeerden in Eemnes-Binnen te gaan bedienen.

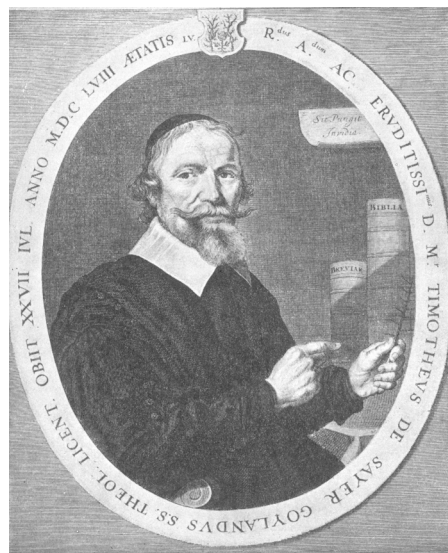
Nieuwe vragen werpen zich op: de preekstoel in de Hervormde Nicolaaskerk draagt het opschrift: "Pitergen Gerbrans, weduwe saliger, heeft dit ghefondeert tot memori Anno 1604", was er toen de priester of predikant? Roomse of gereformeerde diensten?

Vond de echte reformatie pas plaats in de jaren, dat predikant Van der Pol hier was?

Misschien dat nieuwe bronnen uit onverwachte hoek ook daar mettertijd een antwoord op kunnen geven.

Noot

1. Abels, P.H.A.M.: "Misbruycken ende papistischen superstitiën" in tijdschrift Oud-Utrecht, jrg. 77 no. 4, blz. 99-106; met bijlagen via www.oud-utrecht.nl.

Een afbeelding van de Blaricummer Timon (Tijmen) Lubertszoon de Saijer (1603-1658), die vanaf 1628 als priester werkzaam was in zijn geboortedorp, Laren, en Eemnes. Vanaf 1644 woont hij in Hilversum, vanwaar hij alleen Eemnes-Binnen nog bedient. Eemnes-Buiten valt dan onder de in Laren wonende pastoor Floris van Vianen. Tijmen is gekleed in gewone burgerkleding.